

„...Dziecko chce być dobre.

Jeśli nie umie- naucz,

Nie wie- wytłumacz,

Jeśli nie może- pomóż!

*Jeśli przy największym wysiłku dozna porażek, należy tak pobrażać,
Jak pobłażliwie godzimy się z naszymi własnymi wadami i nałogami”*

(Janusz Korczak)

System kar i nagród to tylko jeden z elementów systemu wychowawczego, niekoniecznie najważniejszy. Dzieci uczą się przede wszystkim przez naśladownictwo. Najważniejsze jest więc dawanie im dobrego przykładu ze strony osób dorosłych.

1.Pojęcie nagrody i kary

Nagroda to forma jednostkowej lub zbiorowej aprobaty czyjegoś zachowania, sprawiająca osobie nagrodzonej satysfakcję i zadowolenie oraz zachęcająca do powtarzania podobnych zachowań, a tym samym utrwalająca u niej wzory postępowania akceptowane przez środowisko.

Wartość nagrody polega na tym, że kojarzy się ona dziecku z określonym (pożądanym) postępowaniem i zachęca do powtarzania go. Jest istotnym czynnikiem aktywizującym działanie. Uczenie się, nabywanie nowych nawyków oraz umiejętności przebiega lepiej, szybciej i skuteczniej, jeżeli towarzyszy tym czynnością stan zadowolenia, przyjemności. Im bardziej chwalimy dziecko za daną czynność, tym bardziej staje się ona dla niego atrakcyjną.

Jest źródłem wewnętrznego zadowolenia. Nagradzajmy więc dziecko, jeśli tylko na to zasługuje. Każde może i powinno przeżyć własny sukces, jeśli mu w tym pomożemy. Dostrzegajmy zawsze wysiłek dziecka i jego dobre chęci. Nie krytykujmy przesadnie, co zwykle wywiera odwrotny, negatywny skutek. Ważne jest jednak, aby starannie dobierać nagrody, stosowne zarówno do wieku, jak i do sytuacji wychowawczej.

Kara to przykrość, która spotyka dziecko za popełnione czyny naganne. Może ona wyeliminować pojawianie się tego czynu, natomiast nie zachęci do postępowania właściwego. W sytuacji nadmiernego karania będzie się ono czuło pokrzywdzone i prawdopodobnie będzie szukać sposobów uniknięcia kary(kłamstwo, ucieczka). Kara jest mechanizmem, które nie uczy nowych zachowań. Natomiast nagroda posiada wartość wychowawczą; dzięki której można skutecznie poprawić postępowanie dziecka.

2. Rodzaje nagród i kar

Skuteczność nagród, podobnie jak i kar, wymaga stosowania pewnych zasad:

- a) Nagrody powinny być dobierane indywidualnie z uwzględnieniem płci, wieku, zainteresowań i potrzeb dziecka.
- b) Nagroda powinna być związana bezpośrednio z czynem, należy pamiętać o tym, by wziąć pod uwagę rzeczywisty wysiłek dziecka włożony w wykonanie jakiejś czynności.
- c) Należy stopniować nagrody w zależności od rodzaju osiągnięć (małe osiągnięcie, mały wysiłek - mała nagroda, duże osiągnięcie - duża nagroda)
- d) Nagrody powinny być różnorodne
- e) Ważne jest, aby oboje rodzice byli jednomyślni przy nagradzaniu
- f) W stosowaniu nagród należy być umiarkowanym i zbytnio nimi nie szafować.

Nagradzając należy uważać, by wysiłki dziecka nie kierowały się wyłącznie na osiągnięciu powodzenia za wszelką cenę. Są wypadki gdy dzieci przejawiają dane zachowanie (np. uczą się wyłącznie dla nagrody otrzymywanej w domu, a nie z potrzeby poznawczej). Używanie zbyt dużej liczby nagród, szafowanie nimi, może się przyczynić do tego, że dziecko stanie się egoistyczne, samolubne, będzie domagać się wyróżnienia i uznania przy wykonaniu najprostszych rzeczy. Szczególnie niebezpieczne jest nagradzanie pieniędzmi i innymi rzeczami materialnymi. Dziecko nagradzane zbyt często w ten sposób zaczyna robić wszystko dla otrzymania pieniędzy, np. pomaga w domu nie z chęci ulżenia rodzicom, lecz tylko i wyłącznie z pobudek materialnych.

Jednym z rodzajów nagród stosowanych w szkole jest pochwała, ośmiela ona dziecko nieśmiałe i niezdolne, zachęca niewytrwałe, powstrzymuje przed niewłaściwym zachowaniem i wskazuje wartość wysiłku. Pochwała jest często stosowanym rodzajem nagrody, szczególnie w odniesieniu do dzieci młodszych. Drugi rodzaj nagrody np. za pomoc młodszym kolegom, za aktywność, za pracę dla szkoły, środowiska, może mieć formę dyplomu, znaczka. Nagroda może mieć także formę upominku - książki.

Kara jest to negatywna sytuacja, której organizm unika, ponieważ towarzyszą jej negatywne emocje. Zadanie kary jest dwojakie: po pierwsze powinna odstraszać i zniechęcać do czynów zakazanych i niepożądanych, a po drugie informować o tym, co złe, szkodliwe i niebezpieczne. Oznacza to, że dziecko, które usiłuje np. włożyć palec do kontaktu, powinno dowiedzieć się, że grozi to porażeniem prądem a także powinno zniechęcić się do dalszych czynów tego rodzaju.

Skuteczność kary zależy od tego czy:

- a) Dziecko uświadamia sobie związek czynu i kary
- b) Wie za co zostało ukarane
- c) Kara musi następować zaraz po przewinieniu, ponieważ jeśli nastąpi zbyt późno, dziecko może nie wiedzieć, za co zostało ukarane. Jeśli dziecko tego nie wie, kara nie koryguje niepożądanego zachowania, a tylko wywołuje poczucie krzywdy.
- d) Kara zawsze powinna być proporcjonalna do winy.
- e) Jest stosowana konsekwentnie, to znaczy nie może być tak, że za takie samo zachowanie dziecko raz zostaje ukarane, a innym razem nie, bo rodzice akurat mają dobry humor.

Kara jest skuteczna tylko wtedy, gdy dziecko jest przekonane o tym, że jest kochane i akceptowane przez rodziców a kara dotyczy tylko jednego, konkretnego zachowania. Nie mówimy dziecku „Jesteś zły, okropny, wieszcznie z Tobą kłopoty”, mówimy „Źle zachowałeś się dzisiaj robiąc...”Kara nie może być stosowana jako forma zemsty i odwetu. Należy też pamiętać o tym, by jednemu przewinieniu towarzyszyła jedna kara. Nie może być tak, że za to samo przewinienie dziecko jest karane kilkakrotnie.

Ze względu na jakość cierpienia kary dzieli się na:

- fizyczne(np. bicie, ciągnięcie za ucho)
- moralne(np. .nagana, zawstydzenie, pozbawienie zaufania)

Ze względu na jakość cierpienia najskuteczniejszą do zastosowania jest kara naturalna, którą jest po prostu ponoszenie konsekwencji postępowania. Jest ona bezpośrednim następstwem winy np. dziecko biegło po mieszkaniu mimo upomnień, uderzyło głową o ścianę- zostało ukarane w sposób naturalny. Kary naturalne należy też stosować za niewłaściwe zachowanie wobec ludzi. Dziecko odezwało się niegrzecznie do kolegi- musi zaraz przeprosić. W karach naturalnych istotne jest, aby sytuacja, w której dziecko się znalazło, pomogła mu zrozumieć niewłaściwość czynu.

Kary można też podzielić na pedagogiczne i niepedagogiczne. Do pierwszych zalicza się m.in. odmawianie przyjemności, wyrażanie smutku i zawodu, czasowe odebranie przywilejów, tłumaczenia i wyjaśnienia, wszelkiego rodzaju nagany. Do kar niepedagogicznych należą wyzwiska, epitety, reagowanie krzykiem na wykroczenia, jak również kara izolacji.

Stosując karę należy pamiętać, że dzieci które były mocno karane, rzadko stają się dobrymi ludźmi. Nie należy przez kary poniżać dziecka, bicie dzieci utrwała je tylko w złem. Kary cielesne poniżają nie tylko dzieci, lecz także osobę wymierzającą karę. Kara fizyczna , nie zostawia tylko ślady na ciele dziecka ,lecz czyni trwałe spustoszenia w jego psychice.

3. Postawy rodzicielskie i ich związek z nagrodą i karą

Rodzina stanowi pierwszą i podstawową grupę, w której dziecko rozwija się fizycznie i psychicznie. W rodzinie tworzą się określone normy regulujące zachowanie jej członków oraz role i pozycje wytwarzające wzajemne oczekiwania i wymagania. W korzystnym układzie wszystkich elementów systemu rodzinnego można prawidłowo wychować dziecko bez kar, a także bez nagród w postaci świadczeń za poprawne wypełnianie powinności. Praktyka jednak pokazuje, iż atmosfera wielu rodzin budzi zastrzeżenia, kary są powszechnie stosowane przez rodziców i to w stosunku co do młodszych dzieci, a nagrody są dawane za wykonanie rzeczy mało istotnych- „coś za coś”. Niewłaściwy klimat uczuciowy i czynniki patologiczne w strukturze rodziny oraz stosunkach między jej członkami stanowią jedną z nierzadko, główną, zaburzeń w zachowaniu dziecka. Na pierwsze miejsce wysuwa się znaczenie wzajemnych stosunków emocjonalnych między członkami rodziny, a szczególnie postaw rodziców wobec dziecka. One bowiem określają atmosferę uczuciową jaką otacza dziecko w domu rodzinnym, dlatego na pierwszy plan wysuwa się zagadnienie postaw rodziców wobec dziecka.

Postawa rodzicielska ukierunkowuje zachowanie się rodziców wobec dziecka. Postawy rodzicielskie podlegają zmianom w miarę jak rośnie i zmienia się dziecko. Wśród postaw rodzicielskich można wyróżnić postawy pozytywne i negatywne. Do właściwych postaw rodzicielskich należą:

- **akceptacja**- rodzice przyjmują dziecko takim jakie ono jest, z cechami wyglądu zewnętrznego, fizycznego, usposobieniem, możliwościami umysłowymi itp. rodzice dziecko kochają chwalą je, w wypadku niegrzeczności ganią jego zachowanie, ale nie potępiają jego osoby. Poznają jego potrzeby i zaspokajają je. Dziecko rośnie wesołe, przyjacielskie, miłe, usłużne. Ma poczucie bezpieczeństwa i jego rozwój przebiega prawidłowo.
- **Współdziałanie**-dziecko uczestniczy w życiu rodzinnym, w pracy domowej, w rozrywkach, które są dostosowane do jego potrzeb, możliwości fizycznych i wieku, dziecko może uczestniczyć w dyskusjach rodzinnych, w wymianie poglądów. Staje się ono ufne wobec rodziców, zwraca się do nich po porady i pomoc, jeśli jest zadowolone z pracy i z rezultatów swego wysiłku, rozumie ocenionego, zdolne do współdziałania i podejmowania samodzielnych rozwiązań. Rozumna swoboda- rodzice stwarzają okazje do zaspokojenia dziecięcej potrzeby aktywności i samodzielności. Gdy jest starsze, rodzice dyskretnie kierują dzieckiem, znając jego zainteresowania, wiedzą co czyta, jakie filmy ogląda, znają jego przyjaciół, wiedzą dokąd i z kom idzie i kiedy wraca

- **rozumna swoboda**- rodzice stwarzają okazje do zaspokojenia dziecięcej potrzeby aktywności i samodzielności. Gdy jest starsze, rodzice dyskretnie kierują dzieckiem, znając jego zainteresowania, wiedzą co czyta, jakie filmy ogląda, znają jego przyjaciół, wiedzą dokąd i z kim idzie i kiedy wraca.
- **uznanie praw dziecka**- rodzice umieją być przyjacielem dziecka, poważnie traktują jego wszystkie przeżycia. Unikają przesadnej dyscypliny i rygoru, przejawiają szacunek dla jego indywidualności. Podsuwają mu różne sugestie, nie narzucając się i nie przymuszając. Nie robią dziecku awantur. W takich warunkach dziecko ma pozytywną, ale realistyczną ocenę swojej wartości i jest zdolne do wykonania czynności z własnej inicjatywy, dziecko staje się odpowiedzialnym członkiem rodziny.

Do niewłaściwych postaw rodzicielskich należą:

- **odtrącająca**-rodzice nie lubią dziecka, żywią do niego urazę, że nie spełnia ich oczekiwań. Stale je krytykują, kierują nim stosując rozkazy, surowe kary, represje. Taka postawa kształtuje u dziecka agresję, nieposłuszeństwo, uciekanie się do kłamstwa . Staje się przyczyną aspołecznego zachowania lub też wywołuje reakcje nerwicowe.
- **unikająca**- obojętność rodziców wobec własnego dziecka powoduje, że kontakt z nim jest luźny, ograniczony do minimum. Cechuje ich brak zainteresowania sprawami dziecka, które zostawione bez ich pomocy nie bierze udziału we wspólnych zajęciach, pracach, przyjemnościach. Taka postawa powoduje, że dziecko staje się nieśmiałe, nieufne, a nawet bojaźliwe, łatwo popada w konflikty z rodzicami i rówieśnikami.
- **nadmiernie chroniąca**- rodzice chronią dziecko przed każdym samodzielnym wysiłkiem, pracą, odpowiedzialnością. Przesadna opieka „cieplarniana atmosfera” powoduje, że dzieci wyrastają na jednostki bierne, infantylne, bez inicjatyw lub zarozumiałe i samolubne.
- **nadmiernie wymagająca**- dziecko jest pod presją przesadnych wymagań rodziców i nie może im sprostać. Wywołuje to bunt, protest. Taka postawa powoduje u dziecka lękliwość, brak wiary we własne siły.

4. A więc karać czy nagradzać?

Liczne badania psychologów wykazały ,że nagroda jest skuteczniejszym od kary środkiem wychowawczym. Słuszniej jest wzmacniać, czyli utrwaląć za pomocą nagród reakcje

pozytywne, pożądane wychowawczo, niż upamiętniać za pomocą kary reakcje nieprawidłowe.

Bibliografia

M. Ziemska „Postawy rodzicielskie”, WP, Warszawa, 1986

I Jundził „Nagrody i kary w wychowaniu” NK. Warszawa, 1986

J. Maciaszek „Nagroda i kara w wychowaniu”, IW CRZZ, Warszawa, 1975

Katarzyna Dominkowska